

Výuka nebo samostatné studium?

Ludmila Tichá, ČVUT v Praze, Fakulta strojní - Ústřední knihovna

1. Úvodem

Proč vlastně máme jako informační pracovníci hrát roli v procesu vzdělávání? Protože informační gramotnost je dnes požadována jako součást vzdělání, protože život v informační společnosti předpokládá, že lidé v této společnosti jsou informačně gramotní. A protože my máme příležitost k informační gramotnosti lidí přispět.

Začlenění informačních pracovníků do procesu vzdělávání by se na vysoké škole, kde je knihovna úzce spjata se studiem, zdálo být nasnadě. Není to však vždy samozřejmostí. Záleží jak na přístupu informačních pracovníků, tak na přístupu pedagogů a stejně i na přístupu vedení školy či fakulty.

Obecně řečeno, úkolem, který mají informační pracovníci ve vzdělávání plnit, je především přispívat k orientaci studentů (i pedagogů) v informačních zdrojích a k zajištění jejich informačních potřeb. Co a kdo vyvolává tyto informační potřeby? Styl a nároky výuky - tedy pedagogové. Souvislosti jsou zřejmé, ale může dojít k začarovanému kruhu. Pokud pedagogové nebudou po studentech požadovat znalosti a dovednosti zahrnuté v pojmu *informační gramotnost* a poskytované aktivitami zahrnutými v pojmu *informační výchova*, budou informační pracovníci jen těžko prosazovat svou roli v procesu vzdělávání. Na druhé straně, pokud informační pracovníci aktivně takovou roli nepřijmou, nebudou pedagogové moci úspěšně uplatňovat své nároky na studenty. Jisté je, že při dnešních možnostech přístupu k elektronickým informačním zdrojům není možné nakoupit je, zajistit technicky přístup a nechat uživatele používat metodu pokusu a omylu. Je to příliš zdlouhavé a mnohé to odradí, nehledě na jazykové bariéry či malou zkušenost s vyhledáváním v databázích.

2. Systém informačního vzdělávání

Role ve vzdělávacím procesu nutně neznamená učit pouze předměty v osnovách i když tento způsob umožňuje systematicky přispívat k úrovni informační gramotnosti studentů a přiznává informační gramotnosti místo ve vzdělávacím procesu. Je ale třeba považovat ho za součást systému, tu nejméně flexibilní a nejvíce svazující (nás i studenty). Pravidelná výuka umožňuje studenty "vychovávat" k určitým způsobům informačního chování (včetně etických pravidel) při studiu i v budoucí profesi. Celý systém by ale měl zahrnovat i takové vzdělávací akce, které umožní studentům (i pedagogům) získat dovednosti pro vyhledávání informací v konkrétních informačních zdrojích a ve chvíli, kdy je právě potřebují ke konkrétní práci.

3. Výuka

Máme zdůvodnění, proč by se informační výchova měla stát součástí učebních osnov a pokud máme také schopnosti, zkušenosti a příznivě nakloněné vedení školy, můžeme vyučovat nové předměty nebo se podílet svým tématem v některých odborných předmětech. Může nám to přinést uspokojení a radost při sledování zvyšující se informační gramotnosti studentů, ale

také problémy. Kromě těch, které se týkají učeben a technického vybavení, se vyskytnou i problémy typu:

- málo přihlášených studentů (proč? malá informovanost a nedostatečná propagace? nevhodný termín výuky?)
- hodně přihlášených studentů (zavést výuku v několika kroužcích? jak to zvládnout, když...?)

Podobnými problémy jsme na ČVUT procházeli v průběhu let zhruba od roku 1995. V roce 1999 jsme zpracovali *Koncepci informační výchovy na ČVUT* [1]. V ní jsme analyzovali stav v zahraničí i u nás, zformulovali cíle, výchozí body, souhrn zásad, formy, obsah a koncepční záměry. Dospěli jsme k závěru, že za současných podmínek (velké množství studentů, málo zkušených knihovníků, nestejná podpora ze strany vedení jednotlivých fakult) nemůžeme nabídnout a zajistit odpovídající výuku. Ovlivnila by jen malé procento studentů. Dohodli jsme se tedy, že výuku doplníme pravidelnými semináři a školeními "na míru" a začneme pracovat na kurzu pro práci s informacemi v prostředí Webu, který umožní studentům i dalším uživatelům jednoduchý přístup a samostatné, nezávislé učení bez osobní asistence vyučujícího.

4. Stručná charakteristika kurzů v prostředí Webu

Podobné kurzy (Web-based courses) jsou většinou připravovány v univerzitních knihovnách, ale také jako společné **projekty** několika univerzit, někdy i mezinárodní [2].

Přístup k těmto kurzům není vždy veřejný. Procházíte-li podobné kurzy na webových stránkách univerzitních knihoven, narazíte často na heslo, kterým je kurz chráněn, je tedy přístupný jen v lokální síti [3].

Obsah kurzů se většinou významně neliší. Je dán nároky na informační gramotnost definovanou v dokumentech ALA [4], IFLA a dalších institucí, ale také vyplývá z praktických zkušeností autorů. Na rozdíl od podobných kurzů u nás obsahují ty zahraniční často i téma psaní odborných textů (writing papers, writing a thesis, working on a project). U nás se z této problematiky zařazuje pouze téma bibliografické reference a citace.

Struktura kurzů je různá a právě na ní zřejmě dost záleží uživatelská přívětivost. Určuje totiž přehlednost a snadnou orientaci. Stále více se přizpůsobuje potřebě uživatele v konkrétní situaci a kurzy se tak stávají "návodnými" příručkami [5].

Softwarové prostředky umožňují efektní vzhled, multimediální prostředí a tím i různost a názornost v podání problémových témat. Někdy ale na úkor času uživatele [6].

5. Kurz na stránkách ČVUT

Kurz je vytvořen na těchto zásadách: veřejný přístup, využití moderních informačních a komunikačních technologií, přehledná struktura, samostatná práce uživatele, podpora distančního a celoživotního vzdělávání i podpora výuky. Jde o typ online kurzu v prostředí Webu, které umožňuje jednoduchý přístup a snadnou orientaci. Je k dispozici studentům pro samostatné studium i pedagogům pro zadávání úkolů (vyhledávání a získávání studijní

literatury k určitému tématu, oboru). Kurz lze použít pro soustředěné čtení i pro hledání konkrétní odpovědi na otázky týkající se informačních zdrojů a práce s nimi - předpokládáme, že to budou stránky, na něž se budou uživatelé pravidelně vracet. Kromě výchovy studentů k efektivnímu informačnímu chování zajišťuje kurz i propagaci elektronických informačních zdrojů a nových služeb knihoven. Je veřejně přístupný, tím může přispět k celoživotnímu vzdělávání a stát se podporou knihovníků, kteří se zabývají informační výchovou [7].

Práce na kurzu byly časově naplánovány na 3 roky. Vycházeli jsme ze třístupňové struktury, takže jsme v každém roce připravili jeden modul. Každý z autorů pracoval na svém tématu a schvalování se zúčastňovali všichni. S tvorbou takového kurzu jsme neměli předchozí zkušenost. Znali jsme jen příklady ze zahraničí. Volili jsme jednoduchost a střídmost v designu a grafice bez použití multimediálních prvků nebo efektů. Ukázalo se, že nejtěžším úkolem je vystihnout způsob podání jednotlivých témat tak, aby byla pro studenty zajímavá a poučná současně.

Kurzem se prochází po jednotlivých stránkách (tím je student nucen přinejmenším každou stránku prohlédnout), ale je tu možnost použít odkaz Obsah a přejít rovnou na určité téma. To je také pomůcka pro ty, kteří se vrací ke konkrétní informaci nebo tématu. První dva stupně jsou doplněny testem, v němž se vybírá odpověď z několika možností. Testy jsou ověřením nabytých znalostí a také oblíbeným bodem kurzu. V testu 1. stupně je možno ověřit správnou odpověď kliknutím u každé otázky. Pro tzv. "samovyhodnocovací" test 2. stupně existují dvě varianty. První z nich je pro jakéhokoliv uživatele - označí správné odpovědi, odešle a dostane se mu hodnocení v procentech včetně pohledu na správně vyplněný test. Druhá varianta se používá při výuce - otázky se zadávají speciálně k výuce, studenti se hlásí na svá jména, test je přístupný po přesně vymezenou dobu a výsledky vidí pouze učitel, zatímco student vidí jen svou úspěšnost v procentech. Další pomůckou celého kurzu je také odkaz Terminologie - výklad pojmů, se kterými se student v průběhu kurzu setká.

1. stupeň byl zpracován v roce 2000 a zpřístupněn na webových stránkách knihoven ČVUT. Obsahuje následující témata:

- Informační prameny
- Katalogy
- Vyhledávání dokumentů
- Služby knihoven

Práce na 2. stupni byla podpořena finančními prostředky projektu FRVŠ. Vedle obsahového naplnění kurzu se práce mohly zaměřit na jeho grafickou stránku (byl vytvořen nový design webových stránek kurzu) a na vytvoření speciálního software pro test a jeho vyhodnocování. Jeho témata jsou:

- Databáze a databázová centra
- Vyhledávání v databázích
- Získávání primárních dokumentů
- Internet jako zdroj odborných informací
- Bibliografické citace

3. stupeň uspěl jako projekt v interní grantové soutěži ČVUT pro rok 2002 pod názvem "Brána k oborovým informacím". Od předešlých částí kurzu se obsahově odlišuje - je to navigace k vybraným volně přístupným informačním zdrojům na internetu, které mohou být použity při studiu i v odborné praxi. Obsahové zaměření odpovídá oborům ČVUT. Celý

soubor, který představuje celkem téměř 500 internetových adres se stručnou anotací, je uspořádán do 10 základních skupin (některé z nich jsou uvnitř členěny oborově):

Vědecké instituce	Disertace a výzkumné zprávy
Konference	Normy
Knihovny	Patenty
Volně přístupné zdroje	Faktografické zdroje
Informační gramotnost	Slovníky

Graficky byl zpracován podle designu 2. stupně. V této etapě byla také upravena původní grafika 1. stupně a úvodní stránka a celý kurz byl dokončen. Tím ale neskončily práce na něm.

6. Účinnost kurzu ČVUT

K tomu, abychom si ověřili, jak je kurz využíván, sledujeme statistiku přístupů (od března 2003). Ta nám umožňuje zjistit, z jakých domén se hlásí a zda se na stránky kurzu vrací. Statistika přístupů k vyhodnocování účinnosti ale nestačí. Proto pořádáme dotazníkové akce hodnocení kurzu, které nám pomáhají podívat se na kurz očima uživatelů. Výsledky první z nich, uspořádané po dokončení 1. stupně, jsme zohlednili v práci na dalších částech kurzu. Nyní, po dokončení celého kurzu, probíhá další dotazníková akce. Její propagaci zajišťují knihovny ČVUT ve svých studovnách a půjčovnách a dotazník byl umístěn i na stránku kurzu. Analýza výsledků bude použita pro optimalizaci kurzu i pro optimalizaci samotného dotazníku. Výsledky získané do doby konání Infora budou zveřejněny v prezentaci na konferenci.

7. Závěr

Přijmout roli ve vzdělávacím procesu znamená vytvořit pro své uživatele systém různých vzdělávacích aktivit podporujících informační gramotnost. Systém, který respektuje kategorie uživatelů a jejich podmínky, přiměřenou dobu i formu těchto aktivit. Systém, který poskytne jak učení s osobní asistencí, tak samostatné nezávislé učení a online poradenství. Systém, který vytvoří nabídku, z níž si může každý uživatel vybrat podle svých možností a zájmů.

Odkazy na WWW:

1 Koncepce informační výchovy na ČVUT [online]. Praha: ČVUT, Knihovny ČVUT, 1999 [cit. 31.3.2002]. Dostupné na WWW: <<http://knihovny.cvut.cz/vychova/koncepce.doc>>.

2. The EDUCATE Project [online]. Göteborg: Chalmers University, Sweeden, The Educate Consortium, [1999], aktualizováno 11.10.2000 [cit. 31.3.2003]. Dostupné na WWW: <<http://educate.lib.chalmers.se/eduinfo.html>>.

3. Into Info [online]. Göteborg: Chalmers University, The Educate Consortium, [2001], aktualizováno 14.9.2001 [cit. 31.3.2003]. Dostupné na WWW: <<http://educate.lib.chalmers.se/>>.

4. Information Literacy Competency Standards for Higher Education: Standards, Performance Indicators, and Outcomes [online]. ALA, ACRL Board, c2000, aktualizováno 28.11.2000 [cit. 31.3.2003]. Dostupné na WWW: <<http://www.ala.org/acrl/ilstandardlo.html>>.
5. RIO Research Instruction Online [online]. Tucson: University of Arizona Library, Arizona Board of Regents, c1998, aktualizováno 15.9.2000 [cit. 2.4.2003]. Dostupné na WWW: <<http://dizzy.library.arizona.edu/rio/>>.
6. Information Literacy Tutorials [online]. Halifax: Dalhousie University, aktualizováno 31.1.2003 [cit. 31.3.2003]. Dostupné na WWW: <<http://www.library.dal.ca/how/emodules/webindex.htm>>.
7. Kurz Informační výchova [online]. Praha: ČVUT, c2003 [cit. 31.3.2003]. Dostupné na WWW: <<http://knihovny.cvut.cz/vychova/infvychova.htm>>.